

DE LESSEN VAN SREBRENICA

Indrukwekkende scholierenconferentie op Lek en Linge in Culemborg

Het wordt doodstil. Ruim zestig leerlingen van de bovenbouw van vier scholen zijn tot in de toppen van hun vingers geconcentreerd. Geëmotioneerd luisteren ze naar het verhaal van Alma Mustafic. In 1980 geboren in Bosnië. Overlevende van Srebrenica.

Ton van der Schans is voorzitter van de VGN. Met dank aan Erik Ex van O.R.S. Lek en Linge voor zijn input voor dit artikel.

Toen ik vijftien was, speelde ik tussen de granaatscherven,' zegt Alma. Het was juli 1995, vlak voor de val van de enclave. 'Mijn vader was elektricien bij de Dutchbatters. Hij dacht met zijn gezin veilig te zijn bij zijn werkgever. Dat bleek niet het geval. Terwijl de Servische troepen de enclave bestormden, werden alle niet-Dutchbatters de *compound* afgestuurd. Ons gezin, vader, moeder, mijn broer en ik kwamen in de mensenmassa terecht die door de Serviërs werd gesorteerd. Alle mannen en jongens ouder dan twaalf jaar werden het bos ingestuurd, de vrouwen en kinderen de andere kant.' Even stokt Alma's stem. Een leerling steekt zijn vinger op en vraagt met ingehouden stem: 'Wist u dat u uw vader niet meer terug zou zien?' Alma: 'Ik wilde afscheid nemen, maar zag hem niet meer. Nooit.' 'Miscommunicatie' zo legde defensie het haar jaren later uit. Alma moest met haar moeder en broertje de bus in naar Tuzla. En daar begon het eigenlijk pas. Een dag lang duurde de tocht. Een dag lang mishandelingen, lijken langs de weg, intimidatie van dronken Servische soldaten en doodsangsten. Terwijl de vrouwen een moordende rit in de bus maakten, schoten de Serviërs 8.373 keer een Bosniër dood.

SCHOLIERENCONFERENTIE

Indrukwekkend was de scholierenconferentie die geschiedenisleraar Erik Ex van O.R.S. Lek en Linge (Culemborg) samen met zijn collega's Jop van der Kuil en Anne van Luijtelaar in juni organiseerde. Ook vredesorganisatie PAX en scholengemeenschap Pantarijn (Wageningen) waren van de organiserende partij. Behalve leerlingen van Lek en Linge deden leerlingen van de bovenbouw van havo en vwo van de Werkplaats uit Bilthoven, het Heerbeek College uit Best en Pantarijn mee. Het was de tweede keer dat de scholierenconferentie *De lessen van Srebrenica* plaatsvond. Vorig jaar werd deze gehouden bij scholengemeenschap Pantarijn. De conferentie betekende voor de leerlingen een unieke ervaring in het denken en spreken over actuele maatschappelijke vraagstukken. Hier werden prachtige profielwerkstukken geboren. Geschiedisonderwijs toonde hier een goed voorbeeld van multiperspectiviteit. De leerlingen maakten kennis met het perspectief van de journalist, diplomaat, politicus, historicus en militair. Ze werden uitgedaagd om met vele soorten bronnen in diverse werkvormen aan het werk te gaan, waarbij standplaatsgebondenheid en het onderscheid tussen feit

Erik Ex (links) en Lorenzo Siemelink interviewen Alma Mustafic.

en mening, oorzaak en gevolg een grote rol spelen. Een schoolvoorbeeld van historisch denken en redeneren. De scholierenconferentie *De lessen van Srebrenica* eindigde met een krachtige slotverklaring richting de Tweede Kamer die u kunt lezen op de *Kleio*-website.

VRAGEN VAN NU

Burgemeester van Culemborg, Roland van Schelven – oud-docent Engels in het voortgezet onderwijs – sprak de leerlingen aan het begin van de conferentie toe. ‘Probeer uit deze conferentie dingen voor het leven mee te nemen,’ was zijn advies. Volgens de burgemeester zijn de vragen van Srebrenica de vragen van nu: het gaat over de belangen van burgers in oorlogsgebieden, de positie van vluchtelingen, de rol van de media. Hoe dient het onderwijs aandacht aan deze thematiek te geven? De meest indringende manier is door elkaar te leren kennen en te ontmoeten.

Nadat Joost van Rijn, algemeen directeur van Lek en Linge, de leerlingen opgeroepen had de geschiedenis met zijn zwarte kanten onder ogen te zien – waarbij er overigens steeds meer grijstinten zichtbaar worden – kreeg Huub Jaspers, onderzoeksjournalist bij Argos, het woord. Aan de hand van korte indringende filmfragmenten gaf hij de leerlingen op betrokken wijze veel achtergrondinformatie over de kwestie Srebrenica. De leerlingen kregen tussen de woorden en beelden door alle gelegenheid vragen te stellen.

DE OORLOG

Het is 21 jaar na de val van Srebrenica. Na het tijdperk van Tito wilden verschillende landen zich afscheiden en viel Joegoslavië uiteen. Nationalistische sentimenten in Servië, Slovenië, Kroatië en Bosnië leidden tot een oorlog. Nederland stuurde in VN-verband uit idealistische motieven soldaten naar de vechtende partijen om verdere escalatie te voorkomen. In de confrontatie tussen Bosniërs en de bovenliggende partij Servië, had Nederland veel te lichte wapens. Voor een daadwerkelijk hardhandig militair ingrijpen absoluut onvoldoende. De Bosnisch-Servische leider Karadzic dreef de Bosniërs steeds meer in het nauw.

De getoonde filmbeelden vertellen een duidelijk verhaal. Luitenant-kolonel commandant Karremans van de Nederlandse troepen had te maken met een vredesmissie die niet gekomen was om te vechten, maar om scheidsrechter te zijn. Naïviteit van Nederland, halfslachtigheid van het buitenland en de VN worden geschetst. Er vonden heel veel etnische zuiveringen plaats.

In de zomer van 1995 drongen Bosnisch-Servische troepen onder bevel van generaal Ratko Mladic met behulp van zwaar militair materiaal, waaronder grote tanks, Srebrenica binnen. De enclave, die ►

Alma Mustafic vertelt over het verlies van haar vader in Srebrenica en haar vlucht naar Nederland.

CONFERENTIES EN ACTUALITEIT

Scholierenconferenties, zoals die in Culemborg, verdienen meer aandacht en navolging. Het is een prachtig voorbeeld van hoe actuele thema's diepgang krijgen en de leerlingen raken. In maart uitte vwo 6-leerling Maarten van der Zaag van het Christiaan Huygens College in Eindhoven in de *NRC* zijn onvrede over het feit dat het geschiedenisonderwijs stopt bij de val van de Berlijnse Muur. Over IS leren de leerlingen volgens hem niets op school.

Hoewel zijn *cri de coeur* niet al het geschiedenisonderwijs zal betreffen, is er genoeg reden hem bij te vallen in zijn pleidooi om met historische argumenten de wereld van vandaag beter te leren kennen. Laten we op weg naar geschiedenisonderwijs 2032 meer aandacht geven aan hedendaagse geschiedenis. De VGN zal hiervoor met voorstellen komen. Echter, het geschiedenisonderwijs moet geen *DWDD*-programma in de klas worden. Geschiedenisleraren moeten niet achter incidenten, eendagsvliegen en modegrillen aangaan. Goed en mooi geschiedenisonderwijs laat de leerlingen zien en ontdekken dat onze wereld het resultaat is van keuzes die in het verleden gemaakt zijn. Het stelt ook de vraag: is dat een keus of een lot? Srebrenica is uniek én exemplarisch. Juist in een context zoals in Culemborg worden de identiteitsvragen onontkoombaar: wie ben ik, waar kom ik vandaan en waar ga ik naartoe? Goed geschiedenisonderwijs stelt vanuit de actualiteit vragen aan het verleden en stelt vanuit het verleden vragen aan het heden. Dat geldt voor de ideologieën, sjiiten en soennieten, Zwarte Piet en het Suikerfeest. Het geheim van geschiedenis is, dat we er medemensen ontmoeten die soms heel raar doen. Zouden we door in het geschiedenisonderwijs op onderzoek uit te gaan, een beetje dichterbij hen kunnen komen en daardoor ook dichterbij de waarheid?

door de VN was uitgeroepen tot veilige haven, werd in juli 1995 onder de voet gelopen door de Bosnische Serviërs, en de daar gestationeerde Nederlandse VN-troepen waren niet in staat om te voorkomen dat in enkele dagen tijd meer dan achtduizend mensen, vooral mannen en jongens, vermoord werden. Internationale rechtbanken hebben vastgesteld dat dit een genocide was.

GETEKEND VOOR HET LEVEN

Uit het persoonlijke verhaal van Alma Mustafic en haar moeder wordt duidelijk hoe de genocide van Srebrenica het leven van tienduizenden nabestaanden heeft getekend. En wat een nationalistische oorlog kapotmaakt. Alma vertelde hoe ze opgroeide in een sfeer waarin orthodoxen, moslims en katholieken in verre mate geïntegreerd waren. Religie speelde nauwelijks een rol. 'We leefden goed met elkaar,' aldus Alma. En toen kwam de dag dat de elektriciteit uitviel en er geen eten meer was. Er werd geschoten. Alma zegt het meest teleurgesteld te zijn geweest in hun Servische vrienden. Uit de persoonlijke verhalen van Dutchbatters wordt eveneens duidelijk dat ook zij nog dagelijks worstelen met de ervaringen uit Srebrenica. Gerry Kremer, die op de eerste dag van de conferentie sprak, was chirurg in Srebrenica. Hij was erbij toen de enclave viel. De soldaten van Dutchbat hadden veel ondersteunend personeel bij zich. Natuurlijk moesten er ook artsen mee zoals hijzelf. Hij vertelde hoe de val van Srebrenica verliep vanuit het

oogpunt van de Nederlandse soldaten. Een heftig verhaal dat vele kanten kent.

Kremer gaf aan dat hij vindt dat Dutchbat vaak verkeerd wordt neergezet in de media. De genocide gebeurde in de bergen, niet letterlijk onder de ogen van Dutchbat. Vooral Dutchbat III werd slecht voorbereid naar Srebrenica gestuurd met een waardeeloos mandaat. In deze situatie probeerden de Nederlanders er het beste van te maken. De meeste Dutchbatters waren niet bereid te sterven voor een van de strijdende partijen. Sommigen dachten dat het een soort vakantietripje zou worden. Hijzelf werd voor de krijgsraad gedaagd omdat hij een bevel geweigerd had. Hij werd verplicht de schuilkelders in te gaan bij een beschieting. Kremer weigerde omdat er buiten Bosnische gewonden waren die hij kon helpen. Op dat moment hielp hij een kind ter wereld te brengen. Hij wordt geroemd als de held van Srebrenica. Hij drong erop aan dat ook Bosniërs hulpverlening kregen terwijl hij officieel alleen arts was van de Nederlandse VN-soldaten. Na de oorlog deed Gerry Kremer juridisch onderzoek naar een van zijn collega's die hem hinderde om dit werk uit te kunnen voeren.

Er zijn zeer veel verschillende verhalen over de oorlog in Bosnië en de genocide in Srebrenica. Elke familie, elk dorp, elke regio heeft een eigen kant van het verhaal. Toenadering tussen mensen en groepen is hierdoor op veel plekken erg moeilijk. Feiten, meningen en geruchten lopen door elkaar heen. De leerlingen kregen op een bijna existen-

Naast Erik Ex zitten van links naar rechts Cecile Gort, Nienke Diks en Jip Boersema. Zij willen van Gerry Kremer weten hoe het zit met oorlogstrauma's.

tiële manier te horen hoe noodzakelijk het is dat we ons baseren op de feiten en niet zomaar alles geloven. Vooral voor jonge mensen zoals het publiek van de scholierenconferentie is het van groot belang historisch te denken en te redeneren om tot een mening te komen die hun gedrag positief beïnvloedt. Tijdens de middag zijn leerlingen in kleinere groepen uiteengegaan om te onderzoeken hoe het zo mis heeft kunnen gaan in Srebrenica.

BAKKER EN KLEP

Op de tweede dag van de conferentie sprak Bert Bakker, oud-parlementariër en voorzitter van de commissie die onderzoek verrichtte naar het optreden van de Kamer, de Nederlandse regering en de ambtelijk/militair verantwoordelijken in de aanloop naar, tijdens en na afloop van de gebeurtenissen in Srebrenica. Ook militair historicus Christ Klep nam de leerlingen mee vanuit zijn perspectief op de val van Srebrenica. Klep en Bakker gingen met elkaar en de leerlingen in gesprek over wat er mis was gegaan in Srebrenica en wat er anders moet bij toekomstige missies. Zij waren het met elkaar eens dat het moeilijk is om de toekomst te voorspellen, maar dat het essentieel is om de fouten van Srebrenica niet te herhalen. Klep benoemde dat opbouwmissies een problematisch uitgangspunt hebben omdat soldaten zijn opgeleid om te vechten. Daarnaast is het een zaak van zeer lange adem. Vaak langer dan waar de politiek zin in heeft. Lokale *warlords* zijn geen ideale gesprekspartners – hij noemde het voorbeeld van Afghaanse leiders met een jongetjesharem – waarmee toch moet worden samengewerkt.

Bert Bakker riep op tot meer begrip over de geschiedenis van conflicten en roemde de leerlingen omdat zij bezig waren met deze conferentie. 'Volg het nieuws, lees de krant,' was zijn belangrijkste boodschap voor de leerlingen. Leerlingen vroegen Klep naar gelijkenissen tussen de mislukte

'ER ZIJN VEEL VERSCHILLENDE VERHALEN OVER DE OORLOG IN BOSNIË EN DE GENOCIDE IN SREBRENICA. FEITEN, MENINGEN EN GERUCHTEN LOPEN DOOR ELKAAR HEEN'

missies in Rwanda, Somalië en Srebrenica. Aan Bakker werd gevraagd wat de band was tussen Nederland en Bosnië nu en of ontwikkelingshulp niet voornamelijk uit schuldgevoel wordt gegeven.

SPRAAKMAKENDE ARTIKELEN

Daarna was de beurt aan Frank Westerman. Hij was in de eerste jaren van de oorlog correspondent voor *de Volkskrant* in Belgrado. Zijn ervaringen legde hij vast in *De brug over de Tara*. Voor *NRC Handelsblad* reconstrueerde hij de val van Srebrenica in een reeks spraakmakende artikelen. In zijn boek *De slag om Srebrenica* brengt hij zijn onthullende Balkan-werk bijeen. Hij vertelde voornamelijk over zijn tijd in voormalig Joegoslavië. Hoe hij daar als 23-jarige journalist naartoe vertrok. Hoe hij een spion in huis kreeg. Hoe hij een fixer nodig had en de Bosnisch-Servische propagandamachine moest omzeilen om bij de enclave te komen. Hoewel Westerman de enige Nederlandse journalist was, gaf hij aan dat er toen veel meer informatie beschikbaar was over de Bosnische oorlog dan dat ►

Van Links naar rechts: Erik Ex, Casper van den Warenburg en Huub Jaspers. Jaspers opende de conferentie met zijn interactieve documentaire over de val van Srebrenica. De documentaire is te bekijken op srebrenica.vpro.nl.

er nu is over Syrië. Daar is het veel te gevaarlijk voor westerse journalisten. Leerlingen stelden voornamelijk veel vragen over de persoonlijke situatie van Westerman. Daarnaast vroegen ze zich af of hij niet had geprofiteerd als schrijver van de oorlog.

Als afsluiting was er een gesprek met Irakese en Syrische vluchtelingen. Sheikh Ibrahim en Aladeeb vertelden over de situatie in Syrië en Irak. De beide jongemannen gaven aan dat zij graag zouden zien dat het veilig wordt in hun land. Sheikh Ibrahim wilde dat het Westen voornamelijk Assad zou bestrijden, aangezien hij het oorspronkelijke kwaad is. Beiden roemden Nederland om zijn gastvrijheid. Na deze gesprekken werd tijdens de lunch door afgevaardigden van de verschillende scholen een slotverklaring opgesteld. Deze verklaring werd voorgedragen en naar de Tweede Kamer en journalisten gestuurd.

MENSELIJK FALEN

Moet Srebrenica een prominentere rol gaan spelen in onze geschiedenislessen? Srebrenica is als venster opgenomen in de Canon van Nederland. Maar is dat genoeg? Wordt er wel genoeg aandacht aan besteed door docenten? Uit de persoonlijke verhalen van betrokkenen is duidelijk geworden dat zij nog dagelijks worstelen met de ervaringen uit Srebrenica. Ze vragen erkenning voor de zeer lastige positie waar zij zich in bevonden. Geschiedisonderwijs wil recht doen aan de doden die zich niet meer kunnen verantwoorden.

Deze geschiedenis confronteert ons met het menselijk falen. In die zin is Srebrenica universeel. Srebrenica handelt net als andere vredesoperaties over de plaats van Nederland in de wereld en onze betrokkenheid en verantwoordelijkheid. Srebrenica illustreert de voor leerlingen herkenbare 'oervragen' betreffende de verhouding tussen individu-collectief en liefde en haat. Srebrenica is een zwarte bladzijde die ons uit onze morele comfortzone haalt en de complexiteit van historisch denken toont.

Op de scholierenconferentie in Culemborg hebben de leerlingen de lessen van Srebrenica geleerd. Het zijn lessen voor het leven met de morele dilemma's van goed-foutschema's en zwart-witpatronen. De universele thema's van religie, ideologie en geweld, corrumperende macht, natievorming, globalisering en glocalisme, collectief tegenover individu, migratie, dictatuur en democratie, ontmoeting tussen culturen. Daarom kan en mag na 21 jaar het boek Srebrenica niet sluiten. Na zich twee dagen in het thema verdiept te hebben, verwoorden de leerlingen hun leerproces en hun verantwoordelijkheid voor de toekomst. De toekomst? Morgen kijken we naar de toekomst die verleden tijd is. ■

De slotverklaring van de scholierenconferentie over Srebrenica, met een oproep aan regering, parlement en media, kunt u lezen op de website van Kleio: www.vgngkleio.nl.